

DIALECTUL – O INCURSIUNE BIBLIOGRAFICĂ *The Dialect – A Bibliographical ‘Foray’*

Maria-Laura RUS¹

Abstract

We focused in this paper upon the term ‘dialect’, as it is defined by different linguists beginning with Ferdinand de Saussure (structural linguistics), continuing with sociolinguistics and ending with the authors of ‘Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage’ (O. Ducrot, J. M. Schaeffer). The main observation is that the majority of linguists define the dialect in reference to language.

Keywords: dialect, language, local/regional speaking, linguistic transfer, linguistic variety

Conceptele esențiale de tipul „dialect”, „idiom”, „limbă”, cu care operează dialectologiei au fost preluate din lingvistică și definite în maniera proprie fiecărei școli lingvistice.

În prezentul articol ne-am propus o incursiune în bibliografia termenului „dialect”, pornind de la lingvistica structuralistă (și anume de la Ferdinand de Saussure), trecând prin sociolingvistică și ajungând la punctul de vedere exprimat de versiunea din 1996 a *Noului dicționar enciclopedic al științelor limbajului*.

În tratatele românești de dialectologie se regăsește ideea lui Ferdinand de Saussure conform căreia dialectele sunt idiomuri „care nu se deosebesc decât într-o mică măsură”; de aici rezultă faptul că înțelegerea conceptului de „dialect” necesită raportarea la „idiom” și respectiv la „limbă”. Pentru lingvist între „dialecte și limbă există o diferență de cantitate și nu de natură”.

În aceeași direcție se înscriu definițiile lui Antoine Meillet și Jean Marouzeau. Pentru primul, „dialectul este un ansamblu de graiuri diferite, prezentând caractere comune și mai asemănătoare între ele decât sunt cele ale altor graiuri ce aparțin aceleiași limbi”².

Jean Marouzeau considera că „un dialect se definește printr-un ansamblu de particularități în sensul că gruparea lor dă impresia unui grai distinct de graiurile vecine, în ciuda înrudirii care le unește”³.

În aceeași perspectivă fixată de Ferdinand de Saussure poate fi plasat și R. A. Budagov, întrucât el situează dialectul în lingvistica externă, adică în cea parte a studiului limbii care se interesează de schimbările ce nu au consecințe asupra a ceea ce Saussure considera a fi „organismul interior al limbii”. Astfel, Budagov considera că dialectul este „vorbirea caracteristică unei numite regiuni, care are anumite particularități în domeniul foneticii, gramaticii și vocabularului”. În prelungirea acestei idei, el era de părere că

¹ Assistant Prof, PhD, ”Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

² Antoine Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, 1954, p. 54.

³ Jean Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, 1961, p. 75.

particularitățile se manifestă doar la nivelul foneticii, ele extinzându-se apoi firesc în vocabular. Ceea ce este important de evidențiat aici este manifestarea caracterului strict descriptiv, mai ales în plan fonetic și lexical al geografiei lingvistice, indiferent de statutul acesteia: metodă sau știință echivalentă dialectologiei.

Odată cu André Martinet, se observă o îndepărtare de direcția impusă de Saussure. Astfel, Martinet vorbește în maniera modelului individualist: „abordarea conceptului limbă presupune un demers de uitare atât a faptului că toți indivizii uneia și aceleiași comunități nu vorbesc identic”⁴, cât și a faptului că „divergențele se pot extinde la anumite părți din structura limbii”. La acest lingvist, abordarea conceptului „dialect” și a celui de „limbă” subliniază adevărul că „orice om aparține unei comunități lingvistice”. Mai mult, „lumea e împărțită în corpuri politice – afirmă Martinet –, fiecare corp politic folosește oficial o anumită limbă”. De aici aparenta concluzie că „toți indivizii ce aparțin aceleiași națiuni alcătuiesc o comunitate lingvistică omogenă și închisă”⁵. În acest punct lingvistul evidențiază greșeala definirii limbii prin raportare la corpul politic. Această eroare se regăsește în a se accepta ideea că „există limbă de îndată ce există corpul politic național”, respectiv că „un idiom ar merita din acest punct de vedere titlul de limbă în măsura în care el este un instrument al unui stat organizat”. O corecție a erorii conduce la definirea conceptelor „prin raportare”, respectiv prin a identifica specificitatea „graiului” în opoziție cu „vorbirea locală” și a „vorbirii locale” în opoziție cu „limba”.

Martinet definește „vorbirea locală” drept:

- „forma lingvistică învățată în sânul familiei;
- un sistem relativ divergent pentru ca vorbitorul să-l conceapă ca pe un registru diferit;
- vorbirea curentă, forma locală a idiomului general”.

Lingvistul francez menționează câteva particularități ale „vorbirii locale”, referindu-se și la ceea ce el numește „vorbire generală”. Astfel, el vorbește despre:

- caracterul „nedesăvârșit”, vorbirea locală fiind o formă lingvistică rudimentară, o etapă în evoluția unei limbi;
- caracterul tranzitoriu, vorbirea locală fiind formă ce nu are șanse să se mențină și trebuie să dispară prin „contopire treptată cu forma locală a vorbirii generale”;
- caracterul politic, în sensul că, de cele mai multe ori, vorbirea locală continuă să fie folosită în opoziție cu „limba oficială” care și-a câștigat recent statutul însemnat.

Având în vedere particularitățile expuse mai sus și raportându-le la limba noastră, Martinet vorbește despre opoziția dintre așa-numitele limbi unitare (care nu cunosc diferențieri teritoriale) și cele care cunosc diversități teritoriale. Dacă este aplicat la țări precum Italia, Germania etc., termenul „dialect” reprezintă, în opinia lui Martinet, „o judecată de

⁴ André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, 1970.

⁵ Idem.

valoare”. „Oricare ar fi sentimentele pe care le încearcă un german sau un italian pentru dialectul său, el nu s-ar gândi să-l pună pe același plan cu limba națională. Bavareza este germană, piemonteza este italiană, dar există o formă a germanei care nu e dialect, ci e limbă ...”. În privința limbii noastre, el subliniază clar procentul mic de diferențiere între graiurile de pe teritoriul românesc în comparație cu cele din Europa occidentală și continuă afirmând că „pe baza vorbirii din nordul Munteniei și sudul Ardealului s-a constituit o limbă națională care tinde din ce în ce să ia locul graiurilor locale”.

Și sociolingviștii au fost interesați de termenul în cauză. Astfel Joshua Fishman considera că nu există concurență între termenii „dialect” și „varietate lingvistică”. Varietatea de origine geografică este cunoscută sub denumirea de „dialect”. Cu toate acestea, el poate simboliza și elemente nongeografice. Fishman oferă un exemplu în acest sens: dacă imigranții unei țări A formează într-o țară B o minoritate importantă, aici se va forma un dialect A care pentru populația țării B va fi altceva decât limba unei regiuni. Fishman consideră că vorbitorii acestui dialect sunt de condiție inferioară, astfel încât dialectul A devine „simbolul unei poziții inferioare din punct de vedere social; ceea ce constituie deci o varietate regională devine, din dialect, un sociolect”⁶. Un dialect este și pentru Fishman o „subunitate regională a limbii înainte de toate în forma sa vorbită populară”⁷, însă, pentru sociolingvist, „cuvântul limbă posedă o semnificație superioară”, în timp ce termenul „dialect posedă o semnificație subalternă”, limbă și dialect fiind termeni ce reclamă o „cunoaștere a clasificării la care aparțin”.

Dinspre lingvistică spre sociolingvistică, varietatea de limbă desemnată de termenul dialect menține o serie de determinări de natură socială. Astfel, Edward Sapir consideră că „un dialect nu e altceva decât expresia la scara societății a tendinței universale spre variante individuale în utilizarea limbii”⁸. Aceste variante influențează nivelul fonetic și prozodic, precum și vocabularul. Sapir este primul care afirmă că nu există nicio limbă care să fi rezistat tendinței de ramificare în dialecte (cu excepția limbilor conservate în mod artificial). În timp, unul dintre dialecte poate să își asume statutul de limbă independentă.

Sapir vorbește despre două categorii de dialecte:

- cele provenite din diferențierea internă a unei limbi și
- cele care își au originea în transferurile lingvistice.

Prima categorie se referă la diferențierile din cadrul uneia și aceleiași limbi, în timp ce a doua categorie se referă la o comunitate care împrumută o altă limbă, introduce în limba adoptată anumite particularități ale vechii limbi, iar acestea duc la diferențierea limbii adoptate de ceea ce a fost ea înainte, adică duc la un dialect. Se regăsește, astfel, aici, un punct de plecare pentru clasificarea dialectelor ca interne și externe, respectiv ca varietăți convergente și ca varietăți divergente.

⁶ Joshua Fishman, *Sociolinguistique*, 1971.

⁷ Idem.

⁸ Edward Sapir, *Despre limbă: o introducere în studiul vorbirii*, 2016.

Sapir afirmă că limba „se prezintă sub un anumit număr de forme recunoscute și normalizate numite limbi”. La rândul lor, acestea se subîmpart în variante și subvariante, numite dialecte. Definite prin raportare la limbă, „dialectele locale sunt limbi ale minorităților – afirmă Sapir –, forme de limbă bine diferențiate utilizate de către o naționalitate care trăiește cu statut de minoritate în cadrul politic al unei națiuni”.

În aceeași direcție de definire a dialectului prin raportare la limbă și prin referire la capacitatea individualizatoare a vorbitorului, se pronunță Oswald Ducrot și Jean Marie Schaeffer în *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Pentru aceștia limba națională este „limba recunoscută de un stat ca limbă de comunicare internă”⁹. Aceasta este „târziu stabilită”, existând situații în care avem mai multe limbi oficiale. Supremația unei variante este datorată tocmai dialectelor de care se diferențiază. Acest dicționar nu stabilește diferențe între „limba națională” și „limba oficială”, ceea ce ar conduce spre concluzia că ele sunt două concepte echivalente. „Dialectul” sau „graiul” este definit inițial ca „o vorbire regională”, apoi „o vorbire locală în interiorul unei națiuni unde domină în mod oficial o altă vorbire”¹⁰. De aici „caracterul foarte politic al noțiunii”.

În ceea ce privește dinamica variantelor teritoriale, Ducrot și Schaeffer acceptă că un dialect își poate revendica un „uzaj oficial”, ceea ce conduce la retragerea statutului de dialect și la înălțarea lui la rangul de limbă. Ca și limba, dialectul este constituit „dintr-o multitudine de moduri de vorbire locale, adesea destul de diferite, pentru ca vorbitorii unuia să aibă dificultăți de a se înțelege cu vorbitorii altuia”¹¹. Cei doi autori văd diferențele de la nivel fonetic și lexical drept o consecință a coexistenței dialectului (dialectelor) cu limba națională. Drept urmare, așa cum precizam mai sus, referirea la dialect se face prin raportare la limbă: „Când un mod de vorbire este considerat dialect, el este «perceput» (s.a.) în același timp ca fiind înrudit cu o «limbă oficială»: este un dialect al unei anumite limbi”.

Exprimându-se rezerve cu privire la posibilitatea de a raporta orice diversitate la o limbă, se înregistrează aici o limită a metodei utilizate în vederea identificării idiomului cu statut de limbă și a celui cu statut de dialect. Criteriul înrudirii, de exemplu, este privit cu rezerve: „Înrudirea existentă între graiuri și o «limbă oficială» (s.a.) nu înseamnă cătuși de puțin că primele sunt derivate din a doua, că există o filiație de la limba oficială la graiuri”. Exemplele oferite de autori subliniază fie situația în care „un mod de vorbire regional a fost extins în mod autoritar la ansamblul unei națiuni”, fie situația în care o funcție culturală a unui idiom a determinat o schimbare de statut.

În concluzie, în definirea „dialectului” la toți acești lingviști se constată instituirea de opoziții cu unități de metalimbaj, mai precis o raportare a dialectului la noțiunea de „limbă”, ceea ce poate pune în evidență anumite limite ale metodei. S-au operat distincții ce au la bază diverse moduri de a înțelege conceptele de „dialect”, respectiv „limbă”, astfel identificându-se diviziuni cu legitimitate inter sau extrasistemică.

⁹ Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, 1996, p.93.

¹⁰ Idem.

¹¹ Ibidem.

Bibliografie (selectivă)

Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, București, 1996

Fishman, Joshua, *Sociolingvistică*, Nathan, 1971

Martinet, André, *Elemente de lingvistică generală*, Editura Științifică, București, 1970

Sapir, Edward, *Despre limbă: o introducere în studiul vorbirii*, Editura Demiurg, 2016

Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 2000